

Васьківська Г. О.,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

**ПСИХОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ
СУЧАСНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ: РЕФЛЕКСІЯ І ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ**

Нині точаться дискусії з питань про осучаснення змісту підручників і навчальних посібників для закладів загальної середньої освіти. Ніхто не заперечує, що такі книги мають

бути вмістилищем сучасної інформації, але мало хто зважає на потребу і бажання здобувачів освіти бачити навчальні книги потрібними й цікавими для себе. Цікавість дитини як динамічний феномен береться до уваги, коли видаються книги для дошкільнят. Попит на них гарантує саме життя у колі сім'ї. Для суб'єктів, наприклад, профільного навчання, фактично жодних гарантій не існує – зацікавленість підлітків чимось до уваги береться мало. За головне освітяни тримають невизначеність і непрофесійність у царині Нової української школи – ніде подітись від вказівок, інструкцій, наказів, законів, науково необґрунтованих навчальних програм, з верхів нав'язаних підручників адміністраціям закладів загальної середньої освіти.

Багато пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення навчальної книги було висловлено на конференціях, присвячених проблемам сучасного підручника. Чимало з них слухні й узяті до уваги авторами підручників і посібників. Однак, переважна більшість учителів, учнів, батьків скаржаться на складність і не цікавість деяких підручників.

Пошуки ефективного подання у підручниках освітньої інформації тривають давно. Бачення цього процесу серед науковців і авторів підручників почасти настільки різняться, що кожен колектив чи окремих автор зважає лише на розроблені навчальні програми, тож втілюється тільки те, з чим мають справу підручникотворці. Апробація як інститут виявлення життєспроможності підручника вироджується. Усі поспішають «наводнити пропозицію» нашвидкуруч укладеними підручниками, бо не впевнені, що завтра освіта не змінить курс, і підручник, що готувався до друку, «підлаштується під реформи».

На нашу думку, на квадратних хвилях освіти (є таке явище у природі) з'являється усе більше квадратних сірих плям. Щоб підручник не сприймався як папір у кольоровій прямокутниковій формі, його зміст – передусім – має зацікавлювати учня, а отже, викликати позитивну рефлексію. Розроблена нами рефлексійно-пізнавальна технологія спрямована на спонукання учнів до оволодіння необхідною їм у житті інформацією. Спочатку має виникнути рефлексія (бажання пізнати нове, подане у змісті підручника), а потім уже відбуватися пізнання, усвідомлення і засвоєння знань.

На рівні загальної середньої освіти діти мають засвоїти основи знань. Потім, визначившись з майбутньою спеціальністю, учні вивчатимуть те, що їм потрібне, докладніше і повніше. Сучасна навчальна книга, перевантажена специфічною науковою інформацією, є почасти складною не тільки для більшості учнів і їхніх батьків, а й для вчителів.

Наразі варто згадати про підручники Я. Перельмана, радянського математика, фізика і педагога. Його вважають основоположником жанру цікавої науки. Книги Я. Перельмана «Цікава фізика» (1913), «Цікава арифметика» (1926), «Цікава геометрія» (1950) та ін. написані цікаво і дохідливо. Навіть теми сформульовані так, щоб викликати у читача рефлексію (бажання дізнатися, що приховано за назвою) – Геометрія в лісі. За довжиною тіні. За способом Жюля Верна. Як вчинив сержант. За допомогою дзеркала. Дві сосни. Форма деревного стовбура. Геометрія листя. Шестиногі богатири та ін. [4]. Також показовим у цьому сенсі є досвід російського вченого, вчителя фізики, доктора біологічних наук, кандидата фізико-математичних наук К. Богданова. Розкриваючи тему «Чому кістки міцніші ніж граніт», він послуговується знаннями з хімії, біології і географії: кістка – композиційний матеріал; що таке твердість; еластичність і закон Гука; що таке міцність; чому кістки порожнисті; чому гори на Землі не вище 10 км [1].

Повертаючись до рефлексійно-пізнавальної технології, акцентуємо на головному завданні у процесі творення сучасного підручника – зацікавити здобувача освіти, сприяти вмінню критично мислити й ставитися до інформації [3]. Окрім урахування рефлексії у

процесі творення сучасної книги, важливим є опертя на зорове сприйняття поданої інформації сучасною молоддю.

Візуалізація – це процес представлення даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання осяжної форми будь-якому об’єкту, суб’єкту, процесу і т.п. Проте, таке розуміння візуалізації передбачає мінімальну розумову і пізнавальну активність учнів, а візуальні дидактичні засоби виконують лише ілюстративну функцію. Словесно-логічне мислення дає нам більш точне й узагальнене відображення дійсності, але це відображення абстрактне. Своєю чергою, візуальне мислення допомагає організувати образи, робить їх цілісними, узагальненими, повними. Візуалізацію трактують як «кодування, інтерпретацію, передавання інформації за допомогою зорових представлень – реалістичних і асоціативних образів, кольорів, графічних схем» [5, с. 297]. Отже, візуалізація – це унаочнення, створення умов для візуального спостереження; метод подання інформації у вигляді оптичного зображення (наприклад, у вигляді малюнків і фотографій, графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, карт і т. д.). [6].

З огляду на важливість візуалізації розроблено посібник «Дидактика початкової школи». Зміст навчально-методичного посібника спрямовано на практичне вивчення напрацювань у сучасній дидактиці. Посібник містить матеріали для засвоєння дидактичних понять і категорій через активну діяльність. У цьому посібнику я подаю науковий матеріал з теорії навчання у вигляді таблиць і рисунків, що дає змогу оптимізувати освітній процес взагалі. Тобто, графічно відображений зміст набуває характеру окремої мікросистеми у системі всього посібника. Така мікросистема передає, віалізує чи то поняття, чи то необхідні для засвоєння інші знання [2].

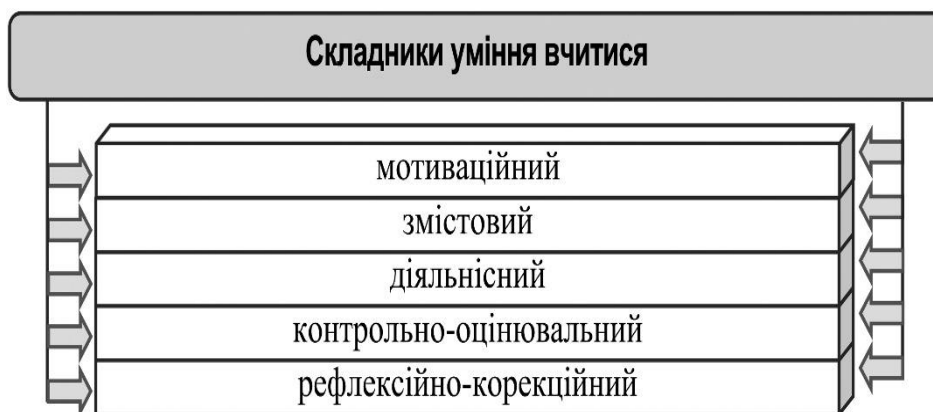

Рис. 1. Візуалізація складників уміння вчитися

Отже, ми розглянули два шляхи удосконалення сучасної навчальної книги – задіяння аспектів рефлексії і візуалізацію навчальної інформації. Рефлексію ми розуміємо не як аналіз кінцевого результату, а як спонування до дії, бажання дізнатися щось нове чи досі невідоме. Тобто, відкрити книгу і прочитати текст, що зацікавив і був сприйнятий читачем як важливий саме для нього, для свого навчання, професійного самовизначення чи майбутньої професійної діяльності.

Творче використання візуалізації у творенні навчальної книги дає змогу розв’язати низку проблем сучасного підручника, зробити складний навчальний матеріал з різних предметів і навчальних дисциплін зрозумілим, доступним для усвідомлення, не зменшуючи рівня його науковості; привернути й розвинути інтерес здобувачів освіти до опанування знань, які вважаються складними. За таких умов відбуватиметься не лише формування системи знань, а й усвідомлення їх необхідності і творчого використання у житті.

Ключові слова: сучасний підручник; посібник; навчальна книга; рефлексія; візуалізація; наукова література; здобувач освіти.

Список літератури

1. Богданов К. Ю. *Наука и технологии для любознательных*. URL: http://kaf-fiz-1586.narod.ru/kruzhok_2011.html
2. Васьківська Г. О. *Дидактика початкової школи. Навчально-методичний посібник*. Київ: Педагогічна думка, 2019. 240 с.
3. Васьківська Г. О. *Рефлексійно-пізнавальна технологія в умовах профільного навчання : метод. посіб.* Київ: Педагогічна думка, 2019. 116 с.
4. Перельман Я. И. *Занимательная геометрия*. М.–Л. : ГТТИ, 1950. 206 с.
5. Токмань Г. Л. *Методика навчання української літератури в середній школі : підручник*. Київ: Академія, 2012. 312 с.
6. Щербатюк В. С. Візуалізація як один із чинників активізації творчої діяльності студентів-філологів під час аналізу ліричних творів. *Молодий вчений*. № 9.2 (49.2). Верес., 2017 р. с. 96–99.